

MIGRÁCIÓS SZEMLE

Nature-cikk: Politikai kihívások és válaszok a környezeti nem-migrációra

A világ egyik legtekintélyesebb multidiszciplináris szaklapjában, a Nature-ben jelent meg öt – két utrechti, egy perth-i, egy dhakkai és egy londoni – kutató tanulmánya azokról, akik hátrányos környezeti változások ellenére nem az elvándorlást, hanem a maradást választják. A szerzők szerint a tudományos élet, a média és a politika szereplői az elmúlt évtizedekben a klímaváltozás körül folyó diskurzusokban elhanyagolták ezt, a lakhelyelhagyóknál sokkalta nagyobb csoportot. A cikkben megfogalmazott fő üzenet az, hogy ezen embertömegek alkalmazkodóképességét fejleszteni kell, segíteni kell helyben maradásukat a nehéz körülmények között is, áttelepítésük élhetőbb területre csak utolsósorban következhet.

NASER, Mostafa Mahmud – MALICK, Bishawjit – PRIODARSHINI, Rup – HUQ, Saalemul – BAILEY, Ajah: *Policy challenges and responses to environmental non-migration*. In: Nature npj Climate Action (2023)2:5. Forrás: <https://www.nature.com/articles/s44168-023-00033-w>

Elvándorlók és maradók

Az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásaira az érintettek kétféleképpen reagálhatnak: ideiglenesen vagy véglegesen biztonságos helyre költöznek, vagy lakóhelyükön maradnak. A szakirodalomban az első csoport további háromra bontható: 1. klímamigránsok (esetleg klímamenekültek), akik önkéntesen költöznek el; 2. kitelepítettek, akik kényszerítve költöznek el; valamint 3. tervezetten áttelepítettek, akiknek az új helyre költözését korábban el- és megtervezték.

A „klímamigránsok száma” száma 2050-re 40 millió és 1 milliárd fő között lehet. Egy globális jelentés szerint csak 2021-ben mintegy 23,7 millió ember kényszerült katasztrófák miatt lakóhelyét elhagyni 141 országban, közülük ebből 22,3 millió az időjárással kapcsolatos katasztrófák miatt. Kevés empirikus kutatás témája a környezeti katasztrófák pontos típusainak elkülönítése (kényszerű vagy önkéntes), valamint a migránsok és nem migránsok pontos száma és egymáshoz való aránya. Számos tanulmány megerősíti, hogy a környezeti katasztrófák által érintett embereknek csak töredéke választja a migrációt. A bizonyítékok azt mutatják, hogy a legtöbb ember környezeti veszélyhelyzetben – még életének kockázata esetén is – helyben marad. Őket – maradásuk történjen önkéntesen vagy sem – „környezeti okokból nem-migránsoknak” (environmental non-migrants, ENM-ek) nevezi a tanulmány. Bár a katasztrófák által fenyegetett személyeknek becslések szerint mintegy 85%-át teszik ki, a tudományos élet, a média és a szakpolitika megfélemeztek róluk. (Bár a közelmúltban néhány szakpolitikai dokumentumban már megjelentek.) A tanulmány megemlíti, hogy a nemzetközi közösség felismerte a klímamigráció létezését és kezelésének fontosságát. Ennek

példái: 2010-ben a Cancúni Alkalmazkodási Keret (CAF) elfogadása, 2009-ben az Afrikai Unió Kampalai Konvenciója, ún. alkalmazkodási keret elfogadásával, 2018-ban a Globális Migrációs Paktum (GCM) 2., 5., 21. és 23. célkitűzése, legújabban, 2022-ben pedig az UNICEF egyik irányelve.

Az ENM-ek jellemzői

A tanulmány idéz egy másik írást, ahol egy perui terepkutatás alapján a maradásnak három fő okát azonosították: a magas elégedettségi szintet, az erőforrás-akadályokat, és az alacsony mobilitási potenciált. Ez utóbbi okai között a családtagokkal, vagyonnal vagy vagyontárgyakkal kapcsolatos kötelezettségeket, a helyhez való érzelmi és szociális kötődést, a megfelelő alternatív lakóhely hiányát sorolják fel. A helyváltoztatás vagy a maradás között való döntés bonyolult és sokdimenziós. A célállomás helye, a költözési távolság, a tartózkodás időtartama (ideiglenes vagy állandó), a visszatérésre vonatkozó döntés, a visszatérés időpontja mind-mind egy kognitív folyamat eredménye, amely során az egyén mérlegeli az alkalmazkodóképességet, az erőforrások rendelkezésre állását, a visszatérés ütemét, a környezeti változások ütemét, és így tovább.

A tanulmány által hivatkozott esszé ez alapján négy csoportba sorolja az érintetteket. A Szemlénk alapjául szolgáló tanulmány ugyanakkor marad az önkéntes és kényszerű nem-migránsok kettős felosztásánál.

1. Önkéntes környezeti nem-migránsok

A nem-migránsok több okból dönthetnek úgy, hogy maradnak: erős ellenálló képességgel rendelkeznek, meg tudnak birkózni a kedvezőtlen helyzetekkel, megvannak a pénzügyi lehetőségeik és forrásaik arra, hogy fenntartsák megélhetésüket, képzettséggel és készséggel rendelkeznek az alternatív gazdasági lehetőségek kihasználásához, vagy erősen kapcsolódnak olyan társadalmi hálózatokba, amelyek hatalmas támogatást nyújtanak számukra.

Az ilyen döntések hátterében például az előző generációktól való tanulás állnak, így a környezeti katasztrófákkal való együttélés mikéntjének elsajátítása. Vagy éppen elegendő pénzzel való rendelkezés a megélhetési költségek viseléséhez, a hitelekhez való hozzáférés lehetősége, alternatív gazdasági lehetőségek – ideértve a hazautalásokat – elérése, valamint az átlagnál erősebb helyhez való kötődés.

Az *in situ* alkalmazkodás mellett az áthelyezett kenyérkereset (*translocal livelihood*) is a romló környezeti feltételekhez való alkalmazkodásra utal. Ez a fogalom azt a jelenséget takarja, amikor a család kereső tagjai elvándorolnak a jobb megélhetési lehetőségek miatt, és továbbra is osztoznak a származási helyükön élő eltartottak terheiben. Ez a fajta „válasz” gyakorta a lassan bekövetkező környezeti változásokra érkezik, mivel az ilyen lassú tempójú események, mint a talaj szikesedése vagy a tengerszint megemelkedése nem mindig érintik közvetlenül és drasztikusan a lakosság megélhetését. (Ám arra is van példa, hogy ezen változások tovagyűrűző hatása és tartós jellege erősíti az elvándorlásra való igényt.)

2. Kényszerű környezeti nem-migránsok

E csoport tagjai az előzővel szemben nem tudják kezelni a természeti katasztrófák okozta megélhetési kockázatokat, mégis kénytelenek lakóhelyükön maradni. Nevezik őket

hátrahagyottaknak, immobiliseknek vagy csapdába esetteknek is. Ők intézményi vagy szocioökonómiai okokból nem képesek távozni lakóhelyükről, pedig aspirálnak erre. Az erőforrások, stratégiák és vágyak persze hosszabb távon változhatnak, és ezek erősíthetik vagy gyengíthetik a képességet.

A tanulmány azt is megjegyzi, hogy az önkéntes és kényszerű maradás elhatárolása bonyolult, csak az egyén és környezete viszonyának alapos tanulmányozása után lehetséges.

Globális szakpolitikai válaszok

A tanulmány szerzői, miután sorra veszik a klímamigránsok érdekében történt nemzetközi jogi lépéseket, leszögezik, hogy azok az emberek is védelemre szorulhatnak, akik a kedvezőtlen körülmények ellenére is a maradás mellett döntenek. Ezért kizárólag az elköltözött emberekre való szakpolitikai összpontosítással azt kockáztatjuk, hogy az emberek nagy többségét figyelmen kívül hagyjuk. Néha a kormányok a könnyű utat követik azzal, hogy lakhatatlanná nyilvánítják a területet, és támogatják az áttelepítést. A megfelelő tervezés és konzultáció hiánya azonban tovább súlyosbíthatja a meglévő kiszolgáltatottságot.

A maradók esetében kulcsfogalom az alkalmazkodóképesség, a változó környezetre való reagálás rugalmassága, mely a veszélyeztetett területen élők képességeinek fejlesztését igényli. Az alkalmazkodóképesség jelentősen erősíthető fenntartható vidéki és városi fejlesztések, az élelmezésbiztonság javítása, a menedék biztosítása, a biztonságos vízhez és egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés megkönnyítése révén. Az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye (UNFCCC) 4. cikk (1) bekezdésének b) pontja előírja: „Valamennyi Fél, számításba véve közös, de megkülönböztetett felelősségeiket, sajátos nemzeti és regionális fejlesztési prioritásaikat, célkitűzéseiket és körülményeiket az éghajlatváltozáshoz való megfelelő alkalmazkodás elősegítése végett kidolgoz, végrehajt, közzétesz és rendszeres időközönként korszerűsít nemzeti és – ahol alkalmazható – regionális programokat, melyek intézkedéseket tartalmaznak az éghajlatváltozás mérséklésére, valamint a Montreáli Jegyzőkönyv által nem szabályozott összes üvegház-gáz antropogén emisszióinak források szerinti és eltávolításának nyelők szerinti kezelésére.” A 3. cikk 3. pontja pedig kiegészíti ezt azzal, hogy „A Felek tegyenek elővigyázatossági intézkedéseket az éghajlatváltozás okainak megelőzésére, megakadályozására vagy okainak csökkentésére és káros hatásainak enyhítésére.” A 2010-es cancúni COP16 csúcstalálkozó különösen hangsúlyozta az alkalmazkodással kapcsolatos intézkedések fokozását, és megfogalmazta az Alkalmazkodási Keret (CAF) létrehozásáról szóló egyezményt. A 2017-ben, a COP23 eredményeként létrejött Párizsi Egyezmény is globális célként tűzte ki az alkalmazkodást a fenntartható fejlődés és az ellenálló képesség erősítése érdekében

Így létezik az alkalmazkodás nemzetközi kerete, amely alapján regionális és nemzeti kezdeményezéseket lehet kidolgozni. Néhány állam azonban már kötelezte is magát arra, minimálisra csökkentse a lakóhelyüket elhagyni kényszerülőök számát, két formában: nemzeti politikáikban, stratégiáikban, nemzeti alkalmazkodási terveikben (NAP) és nemzeti szinten meghatározott hozzájárulásaikban (NDC-k). Például: a Fidzsi-szigetek által 2019-ben elfogadott, az éghajlatváltozás és a katasztrófák kezelésére vonatkozó iránymutatások

elismerik annak fontosságát, hogy minden megvalósítható alternatívát meg kell vizsgálni az elvándorlás elkerülése érdekében. A Csád, Nigéria, a Szudáni Köztársaság és Srí Lanka által benyújtott NDC-kben szó van arról, hogy az alkalmazkodási intézkedések miként tehetik lehetővé az emberek számára, hogy helyben maradjanak. Nigéria például hangsúlyozta „a vidéki infrastruktúra megerősítését és a munkahelyek elérhetőségét, hogy visszatartsa az embereket az elvándorlástól.” Az ENSZ által 2017-ben létrehozott Helyváltoztatási Akciócsoport (TFD) további iránymutatásokat nyújthat a politikai döntéshozók számára, hogy ezt a megközelítést más szakpolitikai területekre is beépítsék, úgymint a migráció, a katasztrófa-elhárítás és a fenntartható fejlődés politikái. A nemzetközi közösségnek technikai és pénzügyi támogatást kell nyújtania a fejlődő és a legkevésbé fejlett országoknak az alkalmazkodási programok tervezéséhez és végrehajtásához.

Tervezett áttelepítés

A tanulmány szerint a kutatások azt erősítik meg, hogy a legtöbb ember szeretne maradni a lakóhelyén, ám amikor az lehetetlenné válik bizonyos szélsőséges környezeti helyzetekben, elkerülhetetlenül szükségessé válhat a tervezett áttelepítés. Ezt így definiálja: „Az emberek és a vagyontárgyak elszállítása olyan helyekről, amelyek lakhatatlanná váltak, vagy amelyekről úgy vélik, hogy az éghajlatváltozás miatt fokozottan veszélyeztetettek. Oka lehet a tengerszint emelkedése, a part menti erózió, az áradások, a permafroszt felolvadása vagy a termőföldterület kimerülése. A tervezett áttelepítés történhet közösség, háztartás vagy egyén szintjén, az átköltözés az állam fennhatósága alatt történik.” Az NDC-kben egyre gyakoribb az utalás a tervezett áttelepítésre, mint szükséges alkalmazkodási stratégiára. Különösen a Bahama-szigetek, a Comore-szigetek, a Fidzsi-szigetek, Haiti, Kiribati, a Maldív-szigetek és Mexikó NDC-i tartalmazznak ilyen rendelkezéseket a veszélyeztetett személyek tervezett áttelepítésére vonatkozóan. Ezeket azonban nagyon körültekintően kell végrehajtani, ugyanis kellő kidolgozottság hiányában az áttelepítés tovább fokozhatja a sebezhetőséget, mintsem csökkentené azt. Vagyis a megélhetés, a földterület, a természeti erőforrások elvesztéséhez, az élelmiszerellátás bizonytalanságához, hajléktalansághoz, hátrányos egészségügyi következményekhez, gazdasági és politikai marginalizálódáshoz vezethet. Negatív eredmény lehet továbbá a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában felsorolt emberi jogok, mint például a kulturálisan és spirituálisan fontos területekhez való jog sérelme. A tanulmány szerzői leszögezik, hogy az a legfontosabb, hogy a tervezett áttelepítés csak a legutolsó eszköz legyen a természeti katasztrófák által veszélyeztetett emberek megsegítésére, azt tehát minden más eszköznek meg kell előznie.

Összegzés

Bár kevés a nem-migránsok helyzetét kezelő jogszabályi eszköz, a környezet változásából eredő migráció beemelése a tudományos diskurzusba pedig csak nemrég történt meg, a politikai döntéshozók horizontján megjelentek azok, akik nem akarnak vagy nem képesek elvándorolni. Az írás különösen fontos amiatt, hogy felhívja a migrációs folyamatokkal foglalkozók figyelmét a szülőföldön maradás feltételei javításának fontosságára. Olyan

üzenetet fogalmaz meg – nem melleleg egy nagy presztízsű felületen –, amelyre érdemes figyelniük: „A politikai döntéshozóknak meg kell érteniük, hogy a migráció és a maradó népesség védelmét szolgáló intézkedések között összefüggés van. Mivel az emberek általában inkább maradnak a helyükön, a környezeti migránsok száma jelentősen függ azokról az intézkedésektől, melyek a maradás mellett döntők védelmét szolgálják.”

A szemlézett publikáció nem feltétlenül tükrözi a Migrációkutató Intézet munkatársainak álláspontját.